

Epikūras XX–XXI a. Lietuvoje: savas ar svetimas?

Tatjana Aleknienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

tatjana.alekniene@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4444-2292>

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama Epikūro filosofijos šaltinių vertimo ir interpretacijų XX–XXI a. Lietuvoje istorija. Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje jokia cenzūros institucija negalėjo sutrukdyti versti ir tyrinėti atomistinę tikrovės sampratą dėsiančio ir dievišką apvaizdą neigiančio mąstytojo veikalus, bet praktiškai, regis, niekas to nesiėmė. Po 1940 m. Lietuvos okupacijos vertėjai ir tyrėjai legaliai negalėjo imtis jokių filosofinių tekstų, jei šie atrodė neatitinkantys privalomos marksizmo leninizmo filosofijos. Epikūro dėstomas atomizmas ir jo skelbiamas siekis išvaduoti žmones iš dievų baimės jį darė gerokai artimesniu autoriumi nei dievobaimingas „idealistas“ Platonas. Vis dėlto pirmieji Epikūro tekstų vertimai iš senosios graikų kalbos buvo paskelbti tik 1977 m. Nuo pirmosios Epikūro tekstų publikacijos 1977 m. iki nepriklausomos Lietuvos šiandienos praėjo beveik pusė amžiaus, tačiau, kitaip nei Platono, platonikų, Aristotelio ir stoikų, Epikūro filosofijos šaltinių vertimų ir tyrimų lietuvių kalba beveik nepagausėjo.

Pagrindiniai žodžiai: Epikūras, antikinis atomizmas, lietuviški filosofinių tekstų vertimai

Epicurus in 20th–21st Century Lithuania: A Familiar or Neglected Thinker?

Abstract. The article examines the history of the translation and interpretation of Epicurean philosophy sources in Lithuania during the 20th and 21st centuries. In the independent Republic of Lithuania, no censorship institution could interfere with the translation and study of a thinker who taught an atomistic understanding of reality and denied divine providence. However, in practice, it seems that no one took up this task. After the occupation of Lithuania in 1940, translators and researchers were legally prohibited from engaging with any philosophical texts that seemed inconsistent with the officially mandated philosophy of Marxism-Leninism. Epicurus' atomism and his proclaimed aim to liberate people from the fear of gods made him a potentially suitable author. Nevertheless, the first translations of texts by Epicurus were only published in 1977. By 1990, the ideological censorship had finally loosened its grip, yet the translations and studies of Epicurean philosophy sources in the Lithuanian language have hardly increased.

Keywords: Epicurus, ancient atomism, translation of philosophical texts into Lithuanian

Received: 03/12/2024. **Accepted:** 10/02/2025

Copyright © Tatjana Aleknienė, 2025. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Straipsnyje nagrinėjama Epikūro filosofijos šaltinių vertimo į lietuvių kalbą ir jų interpretacijos XX–XXI a. Lietuvoje istorija. Keliamas klausimas, kada ir kokiomis aplinkybėmis Epikūro raštai rado kelią į lietuvių kalbą ir kultūrą? Ko juose ieškota, tebeieškoma, galbūt, ieškotina? Aptariamos istorinės pirmųjų Epikūro vertimų atsiradimo XX a. okupuotoje Lietuvoje aplinkybės, šaltinių pateikimo ypatumai ir vertimų kokybė. Apžvelgiama Epikūro šaltinių vertimo ir tyrimų lauko padėtis nepriklausomoje Lietuvoje XXI a.

Epikūro (341–270 m. pr. Kr.) filosofija – viena iš pagrindinių graikų ir jais sekusių romėnų filosofinio mąstymo krypčių. 176 metais stoikų filosofijos sekėjas Romos imperatorius Markas Aurelijus nurodė senojoje graikų filosofijos sostinėje Atėnuose iš valstybės lėšų išlaikyti platonikų, peripatetikų, stoikų ir epikūrininkų filosofijos „katedras“ (Dionas Kasijus, Romos istorija 71.31; Dillon 1977: 233; Oliver 1981: 213–225). I a. viduryje apaštalas Paulius Atėnų agoroje sutinka ne platonikus su peripatetikais, bet epikūrininkus ir stoikus (Apd 17, 18).

Antikos pasaulyje būta ryškių Sodo filosofijos gerbėjų ir skelbėjų. Pakanka prisiminti Epikūrą žmonijos gelbėtoju ir dievu paskelbusį poetą ir filosofą Lukrecijų (apie 95–apie 55 pr. Kr.), Epikūro bandos paršeliu save vadinusį Horacijų (65–8 m. pr. Kr.; *Laiškai* 1.4.16), epikūrininkus Atėnuose globojusią Trajano žmoną Plotiną (imperatorienė 98–117 m.) arba II a. Oinoandoje (Likija) Epikūro tekstus žmonių žiniai ir labai ant akmens plokščių iškaldinusį Diogeną. Vis dėlto kitų mąstymo krypčių Antikos autoriai, ypač intelektualiniame gyvenime dažnai dominavę platonikai, Epikūro filosofiją laikė ne centriniu ir pamatiniu, bet veikiau periferiniu ir probleminiu graikų filosofijos reiškiniu.

Diogeno Laertijo (III a. po Kr.) žiniomis, Epikūras, palikęs apie tris šimtus ritinių, parašytų veikalų gausa pranoko visus kitus graikų mąstytojus:

Juose niekas nėra nurašyta iš kitur, viskas – tikri Epikūro žodžiai. Raštų gausa su juo varžėsi Chrisipas. Taip sako ir Karneadas, vadindamas šį Epikūro knygų parazitą: jei Epikūras ką nors parašo, Chrisipas veržiasi parašyti tiek pat. Todėl jis dažnai kartojosi, rašė kas šauna į galvą ir dėl skubos paliko netaisyta (10.26–27)¹.

Epikūro tekstai išliko daug geriau nei epikūrininkų varžovų stoikų raštai; mus tepasiekė vienintelis Senosios Stojos atstovo kūriny – Kleanto himnas Dzeusui. Bet ir iš kelių šimtų vaisingojo Epikūro ritinių liko tik Diogeno *Filosofų gyvenimuose* perrašyti laiškai: mokymą apie fizinio pasaulio prigimtį perteikiantis *Laiškas Herodotui*, dangaus reiškinius aiškinantis *Laiškas Pitokliui*, etikos pagrindus dėstantis *Laiškas Menoikėjui* ir keturiasdešimt *Svarbiausių minčių* (Κόρια Δόξα) (Diogenes Laertius: 10.34–135, 139–153). 1888 m. Vatikano bibliotekoje buvo rastas dar vienas Epikūro minčių rinkinys (*Gnomologium Vaticanum*)². Tebėginama perskaityti Herkulano „Papyrusų viloje“ rastus 37 skyrių Epikūro veikalo *Apie prigimtį* fragmentus ir ant akmeninių plokščių iškaltus Oinoandos įrašų tekstus (Clay 2007: 283–291). Labai svarbus ir informatyvus Epikūro mokymo

¹ Vertimas mano – T. A.

² *Vaticanus Graecus* 1950, fol. 401v.–404v.

šaltinis yra romėnų poeto Tito Lukrecijaus Karo (apie 99–apie 55 m. pr. Kr.) parašyta šešių dalių poema *Apie daiktų prigimtį* (*De rerum natura*).

Pažvelkime, kada ir kokiomis aplinkybėmis Epikūro raštai rado kelią į lietuvių kalbą bei kultūrą? Ko juose ieškota, tebeieškoma, galbūt, ieškotina? XX a. pirmojoje pusėje nepriklausomoje Lietuvoje Epikūro filosofijos šaltiniai neturėjo jokios galimybės konkuruoti su Platonu. 1925 m. pasirodė Antano Smetonos (1874–1944) versta *Sokrato apologija* (Smetona 1925) ir Merkelio Račkausko (1885–1968) *Kritono* vertimas (Račkauskas 1925). Kitais metais paskelbtas Račkausko *Sokrato apologijos* vertimas (Račkauskas 1926), o 1927 m. – Smetonos versta *Kritonas* (Smetona 1927). Tai buvo pirmieji graikų filosofinių tekstų vertimai į lietuvių kalbą, apskritai – vieni iš pirmųjų Antikos autorių vertimų (Kazimierėnas 2024). Abu vertimai ne sykį buvo perleisti. Smetonos parengtų tekstų diptichas 1935 m. pasirodė su išsamiu Vladimiro Šilkarskio įvodu (Smetona 1935), o 1936 m. perspausdintas be įvado, bet su originaliu tekstu graikų kalba (Smetona 1936). Račkauskas, be *Kritono* ir *Sokrato apologijos*, vėliau dar išvertė Platono *Eutifroną*, *Puotą* ir *Faidoną*. Pastarieji du vertimai 1935 m. buvo išleisti su kito žinomo klasiko ir filosofo Vosylius Sezemano įvodu (Račkauskas 1935)³.

Nepriklausomoje Lietuvoje jokia cenzūros institucija negalėjo sutrukdyti versti, skelbti ir tyrinėti atomistinę tikrovės sampratą dėstančio ir dievišką apvaizdą neigiančio mąstytojo veikalus, bet praktiškai, regis, niekas to nesiėmė. Tais dešimtmečiais taip pat nebuvo parengta ir jokių Aristotelio ir stoikų mokyklos atstovų veikalų vertimų. Išskyrus Platoną, kitų Antikos filosofų tekstų vertimai pasirodė tik Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje. Išimtis – nepriklausomoje Lietuvoje Rapolo Serapino (1904–1989) parengtame, tačiau tik 1944 m. išleistame tekstų estetikos klausimais rinkinyje išspausdintas Plotino veikalas *Apie grožį* (*Tr. 1, En. I, 6*) (Serapinas 1944: 329–337).

Intelektualinio gyvenimo sąlygos ir vertėjų bei tyrėjų galimybės dramatiškai pasikeitė po 1940 m. Lietuvos okupacijos. Tai liudija ir Serapino sudarytos knygos leidimui parašyta pratarinė. Pasak knygos sudarytojo ir vertėjo, pasiūlydami „sudaryti rinkinį didžiųjų mąstytojų bei kritikų pasisakymų apie grožį, meną ir kūrybą“, Lietuvos švietimo ministerijos atstovai jam pateikė „ir šiokių tokių pageidavimų, kas, būtent, itin norima matyti būsimoje knygoje“. Bet didelio spaudimo nedarė: „Galėjau visų pageidavimų bei pasiūlymų aklai įsikibęs laikytis, bet galėjau ir mažai jų tepaisyti“ (*ibid.*: 5). „Prieš pat „raudonųjų“ įsibrovimą“ Serapino parengtas rankraštis buvo perduotas į spaustuvię, tačiau „veikiai prasidėjusi komunistinė invazija suparalizavo [*sic!*] tik ką įsisiūbavusį darbą“ (*ibid.*). Atmosfera iš esmės pasikeitė:

Bolševikai šį leidinį drauge su kitais dar nebaigtais leidiniais įsakė nutraukti spausdinti – neri-
botam laikui, įsigėdę patikrinti, kuo ir kiek čia nusikalstama marksizmo „dogmai“. Tai buvo
1940-ųjų metų liepos mėnesį. Su cenzūravimu nesiskubinta. Dar ilgiau užtruko atsakymas,

³ Visą informaciją apie gausius Smetonos ir Račkausko verstų dialogų leidimus galima rasti Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedros specialistų parengtoje ir palaikomoje bibliografinėje duomenų bazėje „Lotynų ir graikų kūrinių vertimai į lietuvių kalbą“ (http://www.indexlituanicus.ff.vu.lt/paieska/paprasta-paieska/?search_text=Platonas&submitas=Ie%C5%A1koti).

nes tik sekančiais metais pavasariop Korsakas⁴ teikėsi, privačiai paklaustas, pareikšti, kad, būtent, veikalas *Ties grožio vertybėmis*, būdamas paruoštas „pagal griežtą idealistinį planą“, ne vienu atžvilgiu nepatenkina „naujosios dvasios reikalavimų“. Girdi, nebent Lessingo *Lao-koonas*, pridėjus „atitinkamą“ – atseit, marksistinį – įvadą, galėtų būti atskira knygele išleistas. O daugiau niekas kitas nieku gyvu netinka (Serapinas 1944: 5–6).

Išties, artimiausius penkis dešimtmečius vertėjai ir tyrėjai legaliai negalėjo imtis jokių filosofinių tekstų, jei šie atrodė neatitinkantys „naujosios dvasios reikalavimų“ ir oficialiai privalomos marksizmo leninizmo filosofijos. Mąstytojas, žmogaus gyvenimo tikslu ir sėkmės matu laikęs *malonumą*, marksizmo-leninizmo ideologams turėjo atrodyti ne mažiau pavojingas nei Antikos amžių platonikams. Kita vertus, Epikūro dėstomas atomizmas ir jo skelbiamas siekis išvaduoti žmones iš dievų baimės jį darė gerokai artimesniu ir patrauklesniu autoriumi nei dievobaimingas „idealistas“ Platonas. Simboliška, kad iki „komunistinės invazijos“ buvęs produktyvus Platono vertėjas okupacijos metais parengė didelio Epikūro gerbėjo Lukrecijaus poemos vertimą (Lukrecijus 1964). 1964 m. leidyklos „Mintis“ išleistoje knygoje Vilniaus valstybinio Vinco Kapsuko universiteto Klasikinės filologijos katedros profesoriaus Merkelio Račkausko vertimas spausdinamas šalia lotyniško originalo. Įvadą (p. 5–30) publikacijai parašė tuo metu LSSR Aukštojo ir specialaus vidurinio mokslo komiteto pirmininko pareigas ėjęs būsimasis aukštojo ir specialaus vidurinio mokslo ministras (1966–1988 m.), LSSR liaudies švietimo ministras (1988–1990), nuo 1966 m. LKP CK narys filologas klasikas Henrikas Zabulis (1927–2010)⁵. Zabulis paaiškina, kad Lukrecijaus poemą, šalia literatūrinės šio kūrinio vertės (Lukrecijus 1964: 25–28), labai reikšmingą padaro autoriaus filosofinis materializmas ir kovingasis ateizmas. Pasak įvado autoriaus, Demokrito (apie 460–apie 370 m. pr. Kr.) atomizmo teoriją išplėtojusio Epikūro mokymą dėstęs Lukrecijus „buvo tiesioginis pasekėjas tos filosofijos, kurią V. Leninas apibendrinančiai pavadino ‚materialistine Demokrito linija‘. Kadangi Epikūro ir Demokrito raštų nedaug tėra išlikę, Lukrecijaus poema tampa savotiška antikinio materializmo enciklopedija“ (*ibid.*: 6–7).

Įvado autoriaus teigimu, svarbu ir tai, kad

[m]aterialistinės Demokrito linijos antikinėje filosofijoje pagrindinis bruožas buvo ateistinis kovingumas. Lukrecijaus poema alsuote alsuoja kovos prieš religiją dvasia. Per visą poemą praeina mintis, kad religija nieko nedavė žmogaus kilnumui išaukštinti, ne palengvino, o prislėgė jo gyvenimą, pavergė laisvą žmogaus dvasią. Netgi Epikūro mūsų poetas žavisi visų pirma todėl, kad, anot jo, šis mirtingasis pirmas išdrįso pakelti akis ir pasipriešinti religijai, kad jis, išaiškinęs gamtos paslaptis, išlaisvino žmoniją iš prietarų ir tamsybės, iškėlė žmogaus vertę. [...] Kovingasis ateizmas ir yra tas Lukrecijaus poemos „Apie daiktų prigimtį“ bruožas, dėl kurio ji išliko aktuali iki šių dienų (*ibid.*: 7).

Zabulis patikslina, kad Lukrecijus, kaip ir jo pirmtakai Epikūras ir Demokritas, vis dėlto „negali būti laikomi dialektinio materializmo pradininkais, nes jų dialektika buvo pagrįsta

⁴ Filologas Kostas Korsakas (1909–1986) 1940–1941 m. ėjo Lietuvos TSR valstybinės leidyklos direktoriaus pareigas.

⁵ Pažymėtina, kad sėkminga politinė karjera okupacinės valdžios aparate Zabulio niekada neatitraukė nuo produktyvios veiklos Antikos kultūros ir klasikinės filologijos lauke.

tik mechaniniu kūnų judėjimu. Tai ne tik supaprastino, bet daugeliu atvejų netgi iškreipė tikrąją reiškinių esmę“ (*ibid.*: 9). Įvade žavimasi epikūriška pasaulio begalybės idėja (*ibid.*: 10), nuo fatalizmo gelbėjančia atomų nukrypimo teorija, kurią savo disertacijoje teisingai paaiškinęs Marxas (*ibid.*: 11–12), džiaugiamasi Darwino evoliucijos teorijos užuomazgas primenančiais poemos teiginiais apie ankstyvąją gyvųjų organizmų raidą (*ibid.*: 14–15), Epikūro polemika su „stambiausio antikos idealistinės filosofijos atstovo Platono“ dualizmu ir nematerialios sielos samprata (*ibid.*: 15–18). Įvado autorius giria poemos autoriaus materialistinę žmonijos istorinės raidos viziją, įsitikinimą, kad „gyvenimas ne blogėja, o materialine ir kultūrine prasme nuolat eina geryn“, gerinamas pačių skurdo ir vargo verčiamų žmonių (*ibid.*: 19). Atskiro palankaus dėmesio sulaukia poemoje dėstoma religinių prietarų kritika: būtent dėl tų prietarų, bijodami pomirtinių bausmių, kuriomis grasina religija, žmonės negalį pasiekti dvasios ramybės (*ibid.*: 23–25).

Apie pamatinę Epikūro filosofijos sąvoką „malonumą“ užsimenama „tarp kitko“ ir patikslinama, kad Epikūras omenyje turėjęs ne palaidūnų malonumus, bet lengvai pasiekiamą stokos ir skausmo nekamuojamo organizmo būseną:

Tarp kitko Epikūro materializmo priešai antikiniiais ir naujaisiais laikais, šmeiždami ir iškraipydami jo filosofiją, aiškino, kad Epikūro aukščiausia moralinė vertybė – kūniškas malonumas, nors jis pats aiškiausiai yra pasisakęs visai priešingai: „Kai mes kalbam, kad malonumas yra galutinis tikslas, tai kalbam ne apie pasileidėlių malonumus ir ne apie tuos, kurie glūdi jausminiame pasitenkinime, kaip mano kai kurie nežina ir nesutinką arba blogai suvokią, bet apie tokį, kai kūnui niekas neskauda ir siela yra visiškai rami“⁶ (*ibid.*: 23).

Įvado pabaigoje glaustai apžvelgiama, kokiems mąstytojams Lukrecijaus poema padariusi įtakos. Pradedama nuo Giordano Bruno (1548–1600) ir Pierre'o Gassendi (1592–1655). Įvado autorius apgailestauja:

Tiesa pastarasis priėmė jo [Lukrecijaus] atomistinę teoriją, bet neišdrįso priimti jo ateizmo. Priešingai, jis stengėsi sutaikyti Lukrecijų su religija. Šias Gasendžio pastangas K. Marksas palygino su mėginimu „ždynti, gyvybės kupiną graikiškosios Laisos [t. y. *Laidès*] kūną apsiusti krikščionišku vienuolės apdaru“ (*ibid.*: 29).

Baigdamas apžvalgą Zabulis informuoja, kad

Rusijoje Lukrecijaus filosofiją aukštai vertino Lomonosovas, Radiščevas, Gercenas, Mendelejevas ir kiti įžymūs mokslininkai ir visuomenės veikėjai. Pavyzdžiui, Gercenas, perskaitęs Lukrecijaus poemą, rašė: „Taip, antikinis pasaulis mokėjo geriau už mus mylėti ir vertinti kosmosą, visa, kas didinga, gamtą“ (*ibid.*: 30).

Paskutinėje įvado pastraipoje apgailima, kad „Lietuvoje skaitytojai susipažįsta su įžymiuoju Lukrecijaus kūrinio kiek pavėluotai“, ir viliamasi, „kad ir mūsų skaitytojų įžymusis antikos filosofas ir poetas bus įvertintas kaip žmogus, kuris karštai ieškojo tiesos ir surado ją materialistinėje filosofijoje, kuris nenuilstamai kovojo prieš religiją bei prietarus, prieš visa tai, kas žemina žmogų, menkina jį“ (*ibid.*: 30).

⁶ Plg. Epikūras, *Laiškas Menoikėjui* 131.

Lukrecijus – neabejotinai talentingas poetas ir įdomus visuomenės raidos bei religijos kritikas. Eiliuotas Račkausko vertimas gana sklandus, nors ir ne visada pažodžiui tikslus (sunku tiksliai perteikti ir metrą, ir žodžius). Nurodyta, kad knygoje skelbiama vertėjo parengta lotyniško teksto redakcija (*ibid.*: 2–3), tačiau neminimi jokie vertėjo naudoti poemos teksto leidimai. Nei įvade, nei komentaruose nepateikiama jokių tikslų cituojamų arba minimų tekstų nuorodų, nėra ir jokios bibliografijos.

Konjunktūrinis, pagal sovietinės marksizmo-leninizmo teorijos šabloną Henriko Zabulio parašytas vertimo įvadas liudija, kad veikalas į lietuvių kalbą ir kultūrą atėjo ne natūralios kultūrinės ir filosofinės raidos keliu, bet per brukamą oficialios pedagogikos programą⁷. Bet, kad ir kaip būtų, gerai, kad atėjo ir kiek praturtino iki tol vis dar labai skurdų Antikos filosofinių vertimų lauką. Įvade apgailestaujama, kad Lietuvoje skaitytojai su Lukrecijaus poema susipažįsta „kiek pavėluotai“, tačiau klasikinių filosofinių šaltinių vertimų srityje šį kūrinį aplenkė tik 1959 m. pasirodę Aristotelio *Apie sielą* (Aristotelis 1959) ir *Poetikos* (Aristotelis 1959a) ir vertimai. Aristotelis sovietinės ideologijos sąlygomis taip pat buvo jaukinamas kaip filosofas materialistas („hilomorfistas“). *Poetika* atrodė gana „nekaltas“ kūrinys, kaip ir visi kiti Antikos veikalai, kuriuos buvo galima priskirti veikiau literatūrai nei filosofijai. Ko gero, neatsitiktinai pirmą kartą (1959) trumpas Lukrecijaus poemos ištraukos (verstos Aleksio Churgino) pasirodė Antikos poezijos rinkinyje (Churginas 1957: 16–18)⁸.

Visi minėtieji 6–7-ojo dešimtmečių vertimai – Chruščiovo „atšilimo“ vaisiai. Paties Epikūro tekstai lietuvių kalba pasirodė tik 8-ojo dešimtmečio pabaigoje – Broniaus Genzelio, Broniaus Kuzmicko, Jokūbo Minkevičiaus, Kristinos Rickevičiūtės ir Leono Valkūno su talkininkais parengtoje *Filosofijos istorijos chrestomatijoje* (Genzelis ir kt. 1977). Chrestomatijos sudarytojai Pratarinėje konstatuoja, kad, palyginus su lietuviškai jau prieinamais antikinės literatūros kūriniais, „antikinė filosofija lietuvių kalba atrodo nepaprastai kukliai“ (*ibid.*: 7). Chrestomatija siekiama užpildyti „tokią akivaizdžią spragą“; atrenkant medžiagą chrestomatijai „vadovautasi analogiškais chrestomatijomis ir antologijomis rusų bei lenkų kalba“ (*ibid.*). „Visi chrestomatijoje publikuojami antikinės filosofijos šaltiniai versti iš originalo kalbų (senovės graikų ir lotynų). Vertė Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Klasikinės filologijos katedros mokslininkai“ (*ibid.*: 9). Rengiant publikaciją talkino žymiausi to meto kalbininkai ir filosofijos istorikai (*ibid.*: 10). Tekstai chrestomatijoje suskirstyti į keturias grupes: [1] „Ankstyvoji graikų natūrfi-

⁷ Lukrecijaus poemos publikacija sutikta trimis recenzijomis (galima paklausti, koks Antikos teksto pasirodymas šiandien jų tiek sulaukia?). Recenzijų pavadinimai iškalbingi: „Antikos ateistas lietuviškai“ (Indrašius 1964), „Antikos materialisto poema“ (Titmonas 1964), „Antikos materialistas lietuviškai“ (Valkūnas 1964). Recenzijos nurodytos *Filosofijos istorijos chrestomatijoje* skelbiamoje Juozo Tumelio sudarytoje „Lietuviškojoje antikinės filosofijos bibliografijoje“ (Genzelis ir kt. 1977: 482).

⁸ Šiame poezijos vertimų rinkinyje Lukrecijus pavadintas „įžymiu poetu ir mąstytoju, stambiausiu materialistinės filosofijos ir ateizmo atstovu sen. Romoje“ (Churginas 1957: 86). Knygoje poemos ištraukos spausdinamos be šaltinio vietos nuorodų. Pirmasis fragmentas (V, 1430–1457) kažin kodėl pavadintas „Žmogaus apoteoze“; fragmente kalbama apie žmonių visuomenės raidą, menų ir mokslų atradimus. Fragmento pradžia pasirinkta nesėkmingai – čia (eil. 1430–1435) poetas smerkia amžininkų nepasotinamą godumą ir tuštybę. Antrajame fragmente (IV, 572–594) aiškinama aido reikšminio prigimtis.

losofija“, [2] „Humanistinė graikų filosofija“⁹, [III] „Platonas ir Aristotelis“, [IV] „Helenistinė filosofija“. Kiekvienas skyrius ir poskyris pradedami atskirų mąstytojų ir mokyklų filosofiją aptariančiu įvadu. Sudarytojai paaiškina, kad tokiais įvadais siekiama padėti „studijuojantiems filosofiją susidaryti sistemingą antikinės filosofijos vaizdą, juo labiau, kad atskirų darbų, skirtų šiam filosofijos laikotarpiui, lietuvių kalba kol kas dar stokoja“ (*ibid.*: 8). „Helenistinės filosofijos“ dalies pirmajame skyriuje pateikiami Epikūro ir Lukrecijaus tekstai. Skyriaus įvado (*ibid.*: 289–301) autorius ir šį kartą Henrikas Zabulis (Zabulis 1977)¹⁰. Jau įvado pavadinimas „Epikūro ir Lukrecijaus atomistinės teorijos“ rodo, kad svarbiausiu Epikūro filosofijos bruožu laikoma atomų samprata. Įvadas, kaip ir visos kitos chrestomatijoje pateikiamos interpretacijos, parašytas remiantis privalomos oficialios marksizmo-leninizmo filosofijos istorijos postulatais, marksistiškai aiškinamos istorinės ir socialinės Epikūro gyvenimo ir mąstymo aplinkybės (*ibid.*: 289–290).

Epikūras, pasak Zabulio, nebuvo toks originalus mąstytojas kaip Demokritas, tačiau jo filosofija „sudaro gana griežtą materialistinės minties sistemą“. Čia pat pažymima, kad „visa ši sistema turi praktinį tikslą – nurodyti kelius į individo laimę“ (*ibid.*: 289). Šis Epikūro filosofijos bruožas nelaikomas mąstytojo stiprybe, tačiau pripažįstama, kad dėl to „epikūrizmas, nepasižymėdamas originalumu, sugebėjo virsti tam tikra pasaulėžvalga, turėjusia įtakos vėlesnių amžių socialiniams procesams, o originali Demokrito filosofija liko tik įžvalgaus materialistinio pažinimo pavyzdys“ (*ibid.*). Būtent laimingo žmogaus gyvenimo tikslas, remiantis Marxo 1841 m. disertacija „Skirtumas tarp Demokrito natūrfilosofijos ir Epikūro natūrfilosofijos“¹¹, vadinamas Epikūro savitumu (*ibid.*: 290–291). Vis dėlto įvado autoriui svarbiau pabrėžti Epikūro filosofijos „tvirtus materialistinius pagrindus“, tad jis čia pat imasi svarstyti jo pasaulio amžinumo, atomų, begalybės ir atomų judėjimo nukrypimo sampratas (*ibid.*: 291–294). Pagiria materialistinę sielos sampratą, tačiau pripažįsta, kad

pažinimo procese neginčijamą pirmenybę [atiduodamas] jutimams, Epikūras tam tikra prasme [nuvertina] mąstymo galią. Todėl kai kur jis aiškiai žengia žingsnį atgal, palyginus su Demokritu. Sakysime, Demokritas manė, kad saulė yra milžiniško dydžio [...], o Epikūras, remdamasis tik jutimų įspūdžiu, laiške Pitokliui rašo: „Saulės ir mėnulio, ir kitų žvaigždžių dydis, kiek tai pagal mus būtų, toks yra, koks atrodo“ (*ibid.*: 295).

Pateikdamas Epikūro *Laiško Pitokliui* citatą Zabulis cituoja ne Diogeno Laertijo išsaugotą šaltinį, bet antologijos *Материалисты древней Греции* (Maskva, 1955) puslapį (Genzelis ir kt. 1977: 295, n. 17). Apskritai pats Epikūras įvade cituojamas mažai, gerokai rečiau nei Lukrecijaus poema. Tais atvejais, kai cituojami chrestomatijoje skelbiami Epikūro tekstai, nurodomos ne pirminių šaltinių vietos (pagal įprastas antikinių tekstų citavimo taisykles), bet chrestomatijos puslapiai. Kita vertus, patys Epikūro laiškų vertimai knygoje skelbiami be būtinų referencinių nuorodų (leidimo puslapiai, eilutės).

⁹ Šiame skyriuje skelbiama doksografinė medžiaga apie sofistų ir skeptikų filosofines nuostatas.

¹⁰ Zabulis parašė ir skyriaus „Stoicizmas ir eklektika“ įvadą.

¹¹ Taip Marxo disertacijos pavadinimą perteikia įvado autorius.

Pasak įvado autoriaus, „norėdami gerai suvokti Epikūro atomistinės teorijos visumą, pirmučiausia turime remtis Lukrecijaus poema „Apie daiktų prigimtį“, nes daugelio klausimų likusioji Epikūro medžiaga mums nenušviečia“ (*ibid.*: 296). Teigiama, kad bent mus pasiekusiuose šaltiniuose „Epikūras, paaiškinęs bendrą pasaulio struktūrą, astronomijos klausimus ir šiaip įdomesnius reiškinius, iš karto pereina prie asmenybės problemų“. Tad „Lukrecijus tarytum padeda Epikūro etikai gamtamokslineis ir istorinius pagrindus“, kurių „išėities padėtis“ yra vis ta pati atomų judėjimo teorija.

Minėtąsias „asmenybės problemas“, kaip ir visus Epikūro etikos klausimus, išties galima būtų svarstyti turint omenyje atomistinės ontologijos prielaidas, ieškoti Epikūro fiziką ir etiką siejančio ryšio. Vis dėlto griežtai cenzūruojamoje filosofinio mąstymo erdvėje individualios laimės, dvasios ramybės ir malonumo kaip tikslo temos turėjo atrodyti pavojingos ir galinčios nuvesti šalin nuo partinės filosofijos gairių. Suprantama, kad įvado autorius jų ir neplėtoja, o likusioje teksto dalyje imasi saugesnių Lukrecijaus poemos temų aptarimo, primenančio minėtąjį 1964 m. publikacijos įvadą (*ibid.*: 296–301).

Po įvado pateikiami Epikūro tekstai. Tai – pirmoji vieno iš ryškiausių Antikos filosofų šaltinių vertimo į lietuvių kalbą publikacija (Genzelis ir kt. 1977: 303–322). Epikūro tekstus (*Epikūro laiškai, Svarbiausios mintys*) išvertė 1970–1979 m. Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Klasikinės filosofijos katedros vedėjo pareigas ėjęs Richardas Mironas (1908–1979). Vytauto Didžiojo universitete Kaune ir Paryžiaus Sorbonos universitete studijavęs Mironas domėjosi lyginamosios istorinės gramatikos klausimais, vertė iš sanskrito (*Pančatantra*), senosios graikų (Aischilas) ir prancūzų kalbos (Maupassant’as, Rousseau). Graikų filosofija šis tyrėjas ir vertėjas nesidomėjo, Epikūro tekstus, matyt, išvertė chrestomatijos rengėjų užsakymu.

Spausdinami dviejų Diogeno perrašytų Epikūro laiškų ir minčių („Svarbiausios mintys“) tekstai versti iš Rusijos mokslų akademijos 1947 m. išleisto Fiodoro Petrovskio Lukrecijaus poemos ir Epikūro fragmentų leidimo (Petrovski 1947). Nepaisant įvade iškeliamos atomistinės Epikūro ontologijos svarbos, įprastos graikų filosofijos dalių aptarimo sekos ir netgi laiškų pateikimo Diogeno Laertijo veikale tvarkos, pirmas chrestomatijoje skelbiamas Epikūro etikos mokslą perteikiantis *Laiškas Menoikėjui*, o fizikos mokslą dėstantis *Laiškas Herodotui* – antras. *Laiškas Pitokliui* neverčiamas.

Vertėjas, regis, nesiekia perteikti graikiško teksto niuansų – tikslų minties formuluočių, žodinėje raiškoje slypinčių vaizdinių ir t. t. Antai Epikūro *Laiškas Menoikėjui* prasideda teiginiu, kad nėra filosofuoti netinkamo amžiaus:

Niekas, nei, būdamas jaunas, te neatideda filosofijos, nei, būdamas senas, nepailsta filosofuoti. Juk niekas nėra nei nepribrendęs / per ankstyvas [„nesunokęs“, ἄωρος], nei perbrendęs / per vėlyvas [„pernokęs“, πάρωρος] turėti sveiką sielą. O tas, kas sako, kad metas [ῥῶρα] filosofijai arba dar neatėjęs, arba jau yra praėjęs, primena teigiantį, kad laimei [πρὸς εὐδαιμονίαν] dar ne metas [τῇν ῥᾱν], arba nebe metas (*Laiškas Menoikėjui* 122).

Cituotame tekste akivaizdžiai svarbi daiktavardžiu ῥῶρα ir jo vediniais ἄωρος bei πάρωρος nusakoma tinkamos brandos ir tinkamo metų laiko („sezono“) sąvoka. Mirono vertimas bendrais bruožais teisingas, bet atspalvius, regis, būtų galima perteikti tiksliau:

Tegu niekas, ir jaunas būdamas, neatidėlioja užsiėmimų filosofija, ir senatvės sulaukęs, nejaucia nuovargio, atsiduodamas filosofijai. Juk kiekvienas yra pakankamai tam subrendęs, ir niekam ne per vėlu rūpintis sielos sveikata. O tas, kuris sako, kad užsiiminėti filosofija arba dar neatėjo, arba praėjo laikas, yra panašus į tą, kuris sako, kad ir laimei dar nėra arba jau nebėra laiko.

Toliau Epikūras pataria, kaip laimingos būsenos siekiančiam žmogui tinka mąstyti apie dievus:

Pirmiausia, laikydamas dievą nenykstančia ir laiminga būtybe (taip dievą apibrėžia bendroji samprata), nepriskirk jam nieko, kas būtų svetima jo nenykstumui arba netiktų jo laimingumui. O viską, kas gali palaikyti jo nenykstumą ir laimingumą, turi apie jį manyti. Dievai yra, nes žinojimas apie juos akivaizdus. Tačiau tokių dievų, kokiais juos laiko žmonių dauguma, nėra. Juk taip įsivaizduodami dievus, jie jų neišsaugo. Bedievis ne tas, kas panaikina daugumos dievus, o tas, kas priskiria dievams tai, ką apie juos mano dauguma (*ibid.*: 123).

Skaitykime Mirono vertimą:

Pirmiausia, galvodamas, kad dievas yra gyva būtybė, nemirtinga ir laiminga, kaip ir buvo patvirtinę bendri dievo supratimo metmenys, nepriskirk jam nieko, kas prieštarautų jo nemirtingumui ar nepritiktų jo laimingumui. Priešingai, galvok, priskirdamas jam visa tai, kas gali išsaugoti jo laimingumą drauge su nemirtingumu, nes dievai yra, o jų pažinimas yra akivaizdus. Tiesa, tokių dievų, kokius pripažįsta žmonių dauguma, – nėra, nes žmonės neišsaugo jų tokių, kokius pripažįsta. Tik šventvagis yra ne tas, kurs atmeta daugumos žmonių dievus, bet tas, kuris priskiria dievams daugumos supratimą.

Čia ir vėl nepasakysi, kad vertimas visai klaidingas, tačiau minties akcentai kai kur pasimeta arba atsiranda ne ten, kur sudėti originalaus teksto autoriaus.

Kartu pastebėkime, kad cituojamų žodžių autorių ateistu vadinti galėtų tik „mokslinio ateizmo“ kursui antikinių šaltinių žūtbutį parūpinti įpareigotas žmogus. Minėtose Henriko Zabulio pateiktose Epikūro mąstymo interpretacijose panašiai nedaug kas lieka ir iš jo *Laiške Menoikėjui* bei *Svarbiausiose mintyse* dėstomų etikos sampratų.

Perskaitykime keletą Epikūro *Svarbiausių minčių* – Diogenas jomis baigia ne tik Epikūro filosofijos aptarimą, bet visą savo veikalą, pastebėdamas, kad tinka *pabaigti* laimingo gyvenimo *pradmenimis* (*Vitae philosophorum* 10.138: τέλει χρῆσάμενοι τῇ τῆς εὐδαιμονίας ἀρχῇ). „Laiminga ir nenykstanti būtybė nei pati turi rūpesčių (πράγματα), nei kitiems jų kelia, todėl jos ir neapima nei pyktis, nei prielankumas (χάρισι), juk visa tai būdinga silpnajam“ (*Svarbiausios mintys* 1). Mironas versdamas be reikalo πράγματα paverčia „nemalonumais“ (tai pernelyg svarbi Epikūro filosofijos sąvoka), o χάρισι „pataikavimu“: „Laimingas ir nemirtingas nei pats nepatiria nemalonumų, nei kitam jų nesuteikia, taigi jo neapima nei pyktis, nei pataikavimas; juk visa tai būdinga silpnajam.“ Akivaizdu, kad cituojamu tekstu norima pasakyti, kad dievybė žmonėms nejaučia nei teigiamų, nei neigiamų jausmų – nei pykčio, nei palankumo.

Šeštosios maksimos tekstas Tiziano Dorandi *Filosofų gyvenimų* leidime (Dorandi 2013) ir Graziano Arrighetti leidime (Arrighetti 1973²) atrodo taip: Ἐνεκα τοῦ θαρρεῖν

ἐξ ἀνθρώπων ἦν κατὰ φύσιν ἀρχῆς καὶ βασιλείας ἀγαθόν, ἐξ ὧν ἂν ποτε τοῦτο οἷός τ' ἦ παρασκευάζεσθαι. Versti tikty: „Pagal prigimtį valdžia ir karalystė buvo gėris, turėjęs suteikti saugumą nuo kitų žmonių, bent jau nuo tų, nuo kurių įmanoma juo pasirūpinti.“ Šiame tekste randame ir tam tikrų visuomenės raidos teorijos bruožų (prisiminkime, Zabulis pabrėžė, kad tokių nesama¹²), ir Epikūro filosofijai labai būdingą netrikdomos ramybės motyvą. Chrestomatijoje pateiktas vargiai suvokiamas vertimas: „Įgimtas gėris kartais tarnauja tam, kad be baimės gyventum tarp žmonių.“ Ta pati saugumo nuo kitų žmonių tema plėtojama kitoje maksimoje: ἐνδοξοὶ καὶ περίβλεπτοί τινες ἐβουλήθησαν γενέσθαι, τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀσφάλειαν οὕτω νομίζοντες περιποιήσεσθαι. ὥστε εἰ μὲν ἀσφαλῆς ὁ τῶν τοιούτων βίος, ἀπέλαβον τὸ τῆς φύσεως ἀγαθόν· εἰ δὲ μὴ ἀσφαλῆς, οὐκ ἔχουσιν οὐ ἔνεκα ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖον ὠρέχθησαν (*Svarbiausios mintys* 7, ed. Dorandi). Būtų galima išversti: „Kai kurie žmonės panoro tapti garsūs ir žymūs, nes mano taip apsirūpinsią saugumu nuo kitų. Tad, jei jų gyvenimas saugus, jie gavo prigimtinių gėrį. O jei ne – jie neturi to, dėl ko nuo pradžios kreipė savo siekį [ieškodami] to, kas atitinka prigimtį.“ Mirono vertime sujaukta ir teiginių sintaksė, ir mintis: „Kai kas nors nori tapti garsiais ir įžymiais todėl, kad jaustųsi saugūs tarp žmonių. Bet, jei tokių žmonių gyvenimas yra saugus, tai jis yra saugus dėl jų įgimto gėrio, o jei jis nėra saugus, tai jie neturi to, ko, prigimties skatinami, iš pradžių siekė.“

Skaitydami toliau rastume dar nemažai tokių – netaikliai arba klaidingai – verstų Epikūro tekstų vietų, bet laikas sustoti ir apibendrinti: į Epikūro filosofiją Maskvos valdžios cenzūruojamoje intelektualinio gyvenimo erdvėje žiūrėta per oficiozinės marksizmo-leninizmo doktrinos prizmę, tad nenuostabu, kad tyrėjai ir vertėjai jo tekstus vertė ir komentavo verčiau iš „valdiškos“ pareigos nei iš pašaukimo ir mokslinės aistros. Žinoma, nuo europinio mokslo gana hermetiškai atskirtame akademiniame pasaulyje apskritai būtų sunku tikėtis kokybiškų tyrimų ir vertimų.

1990 m. idėjinės cenzūros gniaužtai galutinai atsileido. Nuo pirmosios Epikūro tekstų publikacijos 1977 m. iki šiandienos praėjo beveik pusė amžiaus, tačiau, kitaip nei Platono, platonikų, Aristotelio ir stoikų, Epikūro filosofijos šaltinių vertimų ir tyrimų lietuvių kalba nėra kiek nepagausėjo. Galima tik spėlioti, kodėl taip atsitiko. Galbūt nuo Epikūro ir epikūrininkų filosofijos, bent jau pirmaisiais Nepriklausomybės dešimtmečiais, atgrasydavo prie jos tvirtai prilipusios „atomistinio materializmo“ ir „ateizmo“ etiketės ir jomis sužadinama priverstinės doktrinos atmintis. Kita vertus, visko, taip pat ir kūninių malonumų ištroškusiai postsovietinei visuomenei epikūriškas (asketiškas) hedonizmas taip pat vargu ar būtų labai patikęs.

Kad ir kaip būtų, esama vienos svarbios išimties. 2012 m. filosofų Viktoro Bachmetjevo, Viliaus Dranseikos, Kęsto Kirtiklio ir filologo Pauliaus Garbačiausko organizuoto vasaros filosofinių tekstų vertimo seminaro metu buvo verčiami atrinkti Epikūro *Vatikano posakių* (*Gnomologium Vaticanum*) ir *Svarbiausių minčių* (Κύρια δόξαι) tekstai, taip pat žymaus Naujųjų laikų filosofo utilitaristo Jeremy Benthamo (1748–1832) knygos *Moralės bei įstatymų leidybos principų įvadas* (*Introduction to the Principles of Morals and*

¹² *Laiške Herodotui* 75–76 aiškinama apie kalbos atsiradimą ir raidą.

Legislation) fragmentai. Rengėjai parinko skausmo ir malonumo sampratą abiejų autorių filosofiją atskleidžiančius tekstus (Kirtiklis ir kt. 2013). Seminaro metu buvo svarstomi ir tobulinami studentų organizatoriams iš anksto atsiųsti vertimai.

Seminaro dalyviai taip pat klausėsi dalykinių konsultantų skaitomų teorinių paskaitų – dr. Vytautas Ališauskas (VU) aptarė Epikūro, o dr. Nijolė Radavičienė (VU) – Benthamo filosofiją ir jos istorinį kontekstą. Paskutinę seminaro dieną buvo surengta bendra diskusija, kurios metu aptartos įdomesnės tekstologinės bei filosofinės problemos. Po seminaro galutinai nugludinti, suredaguoti ir parengti vertimų tekstai buvo pateikti *Problemoms* (*ibid.*: 210).

Seminaro dalyviai susitelkė į Epikūro tyrimuose Lietuvoje iki tol visai neplėtotas individualistinės Epikūro etikos temas, deramą dėmesį atkreipdami į filosofinių minčių pateikimo formą. Cituodami Pierre'o Hadot veikalą *Antikos filosofija – kas tai?* (Hadot 2005: 145, 253–254 ir kitur), rengėjai teigia,

kad Epikūro ištarnos yra skirtos individo egzistencinei transformacijai, dvasiniam tobulėjimui, o trumpa aforistinė jų forma palengvina įsiminimą ir galimybes nuolat jas kartoti. Epikūro ištarnos, išmoktos mintinai, turėtų tapti savotiškais vidinės dvasinės transformacijos įrankiais ir kartu leistų išlaikyti tam tikrą distanciją su skirtingais socialiniais kontekstais ir juose atliekamais vaidmenimis – kai kurių tyrėjų manymu, tokios praktikos buvo paplitusios ne tik Epikūro mokykloje, bet ir apskritai Antikos filosofijoje (Kirtiklis ir kt. 2013: 211).

Fragmentų vertimą publikacijai parengęs Paulius Garbačiauskas taip pat atkreipia dėmesį į literatūrinę graikiško teksto formą:

[...] abudu Epikūro „minčių“ rinkiniai prisodrinti ne tik gryniosios filosofijos, bet ir literatūros, o kai kurių fragmentų stilistika pulsuoja netgi tam tikru hērakleitišku tamsumu (antai, *fr.* 14, 19, 33, 42 ar 71 iš *Gnomologium Vaticanum*). Dėl to itin organiško filosofijos ir literatūros lydinio jie, be abejo, yra laikytini pačios geriausios antikinės filosofijos tradicijos dalimi. Tai-gi nenuostabu, kad didžiąją dalį laiko, praleisto vertimo seminare, jo dalyviai laužė galvas stengdamiesi lietuvišką sakinį suformuluoti taip pat – ar bent jau panašiai – taupiai, tiksliai ir elegantiškai, kaip tai pavyko Epikūrai, tiesa, kur kas plastiškesne ir tam tikslui geriau pritaikyta graikų kalba (Garbačiauskas 2013: 191).

Garbačiauskas kritiškai atsiliepia apie Mirono vertimą¹³, paaiškina, kad seminaro vertėjai rėmėsi visais tuo metu prieinamais kritiniais Epikūro tekstų leidimais (Usener 1887; von der Mühl 1922; Arrighetti 1973²; Marcovich 1999, 2008)¹⁴ ir komentuoja tekstologinius pasirinkimus.

Akivaizdu, kad į Epikūro šaltinių vertimą šį kartą žiūrėta atsakingai, dirbujantis nemažam būriui visai jaunų ir labiau patyrusių tyrėjų. Tiesa, paties dvidešimties atrinktų fragmentų (3 iš *Svarbiausių minčių*, 17 iš *Gnomologium Vaticanum*) vertimo labai sė-

¹³ *Ibid.*: „Epikūro ‚Svarbiausias mintis‘, taip pat ir jo laiškus Menoikėjui bei Herodotui į lietuvių kalbą yra išvertęs Ričardas Mironas [...], tačiau vertimo seminare dirbujantis su tekstais gana greitai paaiškėjo, jog pasiryžimas perversti tris atsirinktus fragmentus iš ‚Svarbiausių minčių‘ nebuvo visai bevertis – lygiai taip pat būtų sveikintinas sumanymas perversti tai, kas išversta, ir išversti tai, kas dar neversta.“

¹⁴ Dorandi *Filosofų gyvenimų* leidimas (Dorandi 2013) seminaro metu dar nebuvo pasirodęs.

kmingu nepavadinčiau. Vertėjams derėjo pasitelkti ne tik geriausius teksto leidimus, bet ir kokybiškus vertimus į kitas kalbas. Pirmą klaidą pasitinka jau mokslinio redaktoriaus įvadiniame tekste. Pasak jo, priėmę *Vatikano rinkinio* 42 fr.¹⁵ von der Mühllo ir Marco-vichiaus redakciją ó αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολαύσεως, turėtume versti: „Tuo pačiu metu didžiausias gėris ir randasi, ir išsipildo“ (Garbačiauskas 2013: 192). Tačiau daiktavardžio ἀπόλαυσις reikšmė ne „išsipildymas“, o „mėgavimasis“, tad ir fragmentą reikia versti: „Tas pats yra didžiausio gėrio radimosi ir mėgavimosi [sc. juo] metas“ (taip arba panašiai)¹⁶. 8 ir 10 *Svarbiausių minčių* fragmentuose τὰ ποιητικὰ netinka perteikti (filosofiškai reikšmingu) žodžiu „priežastys“, reikia versti „kas sukelia“, „kas parūpina“ (malonumus) arba pan¹⁷. Fr. 9 Mirono buvo išverstas klaidingai: „Jei malonumai eitų vienas po kito ir, laikui bėgant, apimtų visą žmogaus prigimtį arba svarbiausias jos dalis, tai jie niekad vieni nuo kitų nesiskirtų. 2012 m. seminarų vertimas, ko gero, dar labiau klaidina: „Jei visi malonumai būtų suėję daiktan ir ta sanakaupa vietos ir laiko atžvilgiu būtų visoje prigimtyje arba svarbiausiose jos dalyse, tai malonumai niekad vieni nuo kitų nesiskirtų.“ Reikėjo suprasti: „Jei visi malonumai susitelktų toje pačioje vietoje tuo pačiu metu ir apimtų visą sanakaupą¹⁸ arba svarbiausias [mūsų] prigimties dalis, malonumai niekad vieni nuo kitų nesiskirtų.“

Mironas netaikliai vertė *Svarbiausių minčių* fr. 10 pabaigą:

Jeigu tai, kas sudaro pasileidėlių malonumus, blaškytų baimingas mintis apie dangaus reiškinius, apie mirtį ir apie skausmus ir mokytų apie aistrų bei skausmų ribas, tai mes niekada neturėtume ką jiems prikišti, nes jie iš visur semtųsi vien malonumus ir iš niekur nepatirtų nei skausmų, nei liūdesio, bet tai – jau blogybė.

Seminaro vertėjai fragmento pabaigos taip pat nesuprato: „niekada neturėtume ko prikišti tiems žmonėms, iš visur prisipildžiusiems malonumų ir iš niekur nepatiriantiems nei skausmo, nei liūdesio. Vis dėlto tai yra blogybė.“ Reikėjo suprasti: „[...] iš niekur nepatirtų / nepatiriantiems nei skausmo, nei liūdesio, kurie [sc. skausmas ir liūdesys] yra blogybė / juk tai – blogybė“¹⁹. Apsiribosiu dar vienu pavyzdžiu. Vatikano rinkinio fr. 68 išverstas: „Nieką pakankamo tam, kam nepakanka mažai.“ Reikėjo versti: „Nieką nepakanka tam, kam maža to, ko pakanka“ (οὐδὲν ἱκανὸν ὃ ὀλίγον τὸ ἱκανόν).

Akivaizdu, kad Epikūro tekstai Lietuvoje tebelaukia atidžių suvokėjų ir kruopščių vertėjų. Apmaudu, kad niekas iš minėtojo seminaro dalyvių, mano žiniomis, darbo su Epikūro filosofijos teksta neparašė. O metas Lietuvoje „atrasti“ Epikūro mąstymą dabar labai tinkamas. Viena vertus, mintis apie malonumą kaip sąmoningai pasirenkamą

¹⁵ Tai vienas iš, pasak redaktoriaus, „hėrakleitišku tamsumu pulsuojančių“ Epikūro fragmentų.

¹⁶ Plg. *Gnomologium Vaticanum* 27: „Kitų mokslų atveju vaisius atsiranda nebent pasiekus tobulybę, o filosofijoje malonumas neatsilieka nuo pažinimo: ne pirmą mokslas, paskui mėgavimasis, bet abu kartu – ir mokslas, ir mėgavimasis [ἀπόλαυσις].“

¹⁷ Mironas vertė „tai, kas sudaro“ („kai kuriuos malonumus“).

¹⁸ Arba: „būtų visoje sanakaupoje“ ir t. t. ἄθροισμα – Epikūro filosofijos terminus *technicus*, nusakantis mūsų organizmą sudarančių atomų sanakaupą.

¹⁹ *Svarbiausios mintys* 10: οὐκ ἂν ποτε εἴχομεν ὃ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν ἐκπληρουμένοις τῶν ἡδονῶν καὶ οὐθιμότερον οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυπούμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν.

gyvenimo tikslą šiandien vargu ar kam nors gali pasirodyti radikaliai skandalinga. Kita vertus, Epikūro plėtojama minimalaus ir santūraus malonumo samprata – puiki atsvara vartotojiškam godumui, skubėjimui kuo daugiau ir kuo greičiau visko gauti ir nesustabdomam pažangos siekiui. Ragindamas nebijoti ir nesitikėti pomirtinio gyvenimo, Epikūras kviečia nesiveržti prie sunkiai pasiekiamų ir nebūtinų dalykų (tai nerimo ir nusivylimo šaltinis), bet mėgautis lengvai pasiekiamais dabarties malonumais – sveiku paprastu maistu, pakankamai gera sveikata, fiziniu saugumu ir mąstančių bendraminčių draugija.

Išvados

Akivaizdu, kad nei XX a., nei per pirmąjį XXI a. ketvirtį Lietuvoje neatsirado atidesnių Epikūro filosofijos šaltinių tyrėjų ir vertėjų. Pirmieji Lukrecijaus poemos, dviejų Epikūro laiškų ir *Svarbiausių minčių* vertimai pasirodė ne todėl, kad vienas ar kitas filosofijos ar kultūros tyrėjas Lietuvoje būtų nuosekliau domėjęsis Epikūro ir jo mokyklos palikimu, bet todėl, kad griežtai cenzūruojamoje Sovietų Sąjungos viešojoje erdvėje su Epikūro filosofija siejamas materializmas ir ateizmas jį darė vienu iš nedaugelio skelbti tinkamų Antikos mąstytojų. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tirti ir versti Epikūro tekstus tapo galima taip pat laisvai, kaip ir visus kitus Antikos šaltinius. Vis dėlto iki šiol nepasirodė nė vieno rimčiau parengto jų vertimo²⁰.

Be Epikūro tekstų negalime susidaryti viso Antikos filosofijos pasaulio vaizdo. Tad poreikis turėti gausesnę Epikūro filosofijos šaltinių rinktinę lietuvių kalba tikrai didelis. Juo labiau, kad intelektualinės nuotaikos visuomenėje pastaraisiais dešimtmečiais (turiu omenyje, viena vertus, nusiteikimą varžyti vartotojiškumą, siekti tvarumo, kita vertus, nepasitikėjimą transcendencija) Epikūro mąstymui labai palankios. Pirmajame Epikūro tekstų rinkinyje turėtų pasirodyti bent jau trijų Diogeno Laertio nurašytų laiškų, *Svarbiausių minčių* ir *Vatikano rinkinio* vertimai su įvadiniu tekstu ir komentarais. Dar geriau būtų išversti visą Epikūrai skirtą *Filosofų gyvenimų* knygą – Diogeno veikalo lietuviško vertimo taip pat labai trūksta. Vertimai turėtų būti spausdinami kartu su originaliu tekstu. Mokantys senąją graikų kalbą galėtų įvertinti vertimo taiklumą, kitiems galbūt kiltų noras jos pramokti. Tai taip pat labai siektinas rezultatas, nes dar neverstų svarbių graikų filosofinių tekstų kol kas yra daugiau nei juos į lietuvių kalbą versti gebančių filosofų ir filologų.

²⁰ Dėkoju anoniminiam žurnalo recenzentui, kuris man nurodė Epikūro Laiškui Herodotui skirtą, 2015 m. Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedroje apgintą Gyčio Matuliūkščio bakalauro darbą „Epikūro laiško Herodotui vertimas ir komentarai: fizika kaip etikos pamatas“ (vadovas doc. dr. Vytautas Ališauskas). Jame darbo autorius apžvelgia esminius Epikūro fizikos bruožus išsamiau aptardamas šio mokymo etikai dedamus pamatus. Pateiktas vertimas ir išsamūs komentarai rodo rimtą pastangą, paisant XX ir XXI a. Epikūro filosofijos tyrėjų indėlio, tiksliau suprasti, tinkamai perteikti ir kvalifikuotai paaiškinti labai sudėtingą laiško tekstą.

Literatūra

- Aristotelis, 1959. *Apie sielą*. Vertė V. Sezemanas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Aristotelis, 1959a. *Poetika*. Vertė M. Ročka. Vilnius: Valstybinis pedagoginis institutas.
- Arrighetti, G. (ed.), 19732. *Epicuro, Opere*. Introduzione, traduzione e note di G. Arrighetti. Torino: Einaudi.
- Churginas, A. (vert.), 1957. *Iš antikinės poezijos*. Vertė A. Churginas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Clay, D., 2007. XII – The Philosophical Inscription of Diogenes of Oenoanda. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 50 (Supplement 94 Part 1): 283–291. <https://doi.org/10.1111/j.2041-5370.2007.tb02428.x>
- Dillon, J., 1977. *The Middle Platonists*. London: Duckworth.
- Dionas Kasijus, 1895. *Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt* ed. U. P. Boissevain, Berlin: Weidmann, I vol.
- Dorandi, T. (ed.), 2013. *Diogenes Laertius, Lives of Eminent Philosophers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Epikūras, 2013. Rinkiniai fragmentai iš Epikūro „Svarbiausių minčių“ ir *Gnomologium Vaticanum*. Iš sen. graikų kalbos vertė filosofinio teksto vertimo seminaro dalyviai: V. Ališauskas, V. Bachmetjevas ir kiti. *Problemos* 83: 192–195.
- Garbačiauskas, P., 2013. Rinkiniai fragmentai iš Epikūro *Svarbiausių minčių* ir *Gnomologium Vaticanum*. *Problemos* 83: 191–192. <https://doi.org/10.15388/Problemos.2013.0.821>
- Genzelis, B. (sud.) ir kt., 1977. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika*. Vilnius: Mintis.
- Hadot, P., 2005. *Antikos filosofija – kas tai?* Vertė A. Grigaravičiūtė. Vilnius: Aidai.
- Indrašius, N., 1964. Antikos ateistas lietuviškai. *Tiesa*, spalio 31 d.
- Kazimierėnas, A., 2024. Smetona, Platonas ir Antika. *Naujasis Židinys-Aidai* 3: 37–41.
- Kirtiklis, K. et al., 2013. Studentų vasaros seminaras: verčiame Epikūrą ir Benthamą. *Problemos* 83: 210–212.
- Lukrecijus, 1964. *Apie daiktų prigimtį*. Vertė M. Račkauskas. Įvadas ir komentarai H. Zabulio. Vilnius: Mintis.
- Marcovich, M. (ed.), 1999. *Diogenis Laertii Vitae philosophorum*, edidit M. Marcovich, vol. II, Excerpta Byzantina et indices. Stuttgartiae et Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri.
- Marcovich, M. (ed.), 2008. *Diogenis Laertii Vitae philosophorum*, edidit M. Marcovich, vol. I, libri I–X. Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter.
- Oliver, J. H., 1981. Marcus Aurelius and the Philosophical Schools at Athens. *The American Journal of Philology* 102/2: 213–225. <https://doi.org/10.2307/294312>
- Petrovski, Th. (vert.), 1947. *Lucreti, De rerum natura libri sex. Epicuri fragmenta*. Curavit Theodorus Petrovski. Ex officina Academiae Scientiarum FRSS: 526–564, 588–598.
- Račkauskas, M. (vert.), 1925. Kritonis. *Logos* 5/1: 57–68.
- Račkauskas, M. (vert.), 1926. Sokračio apologija. *Logos* 6/1: 57–79.
- Račkauskas, M. (vert.), 1935. Platonas, *Puota. Faidonas*. Iš graikų kalbos vertė M. Račkauskas. Įvadą parašė V. Sezemanas. Klaipėda: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys 468: 1–121.
- Serapinas, R. (sud., vert.), 1944. *Ties grožio vertybėmis*. Kaunas: Sakalas.
- Smetona, A. (vert.), 1925. Platonas, *Sokrato apologija. Sokrato gynimasis teisme. Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. Commentationes ordinis philologorum*. Lib. I: 233–272.
- Smetona, A. (vert.), 1927. Platonas, *Kritonas, Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. Commentationes ordinis philologorum*. Lib. II: 1–16.
- Smetona, A. (vert.), 1935. Platonas, *Sokrato gynimasis teisme ir Kritonas*. Vertė A. Smetona. Įvadą ir komentarus paruošė V. Šilkarškis. Kaunas: Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys 467: 207–258.
- Smetona, A. (vert.), 1936. Platonas, *Sokrato gynimasis teisme. Kritonas*. Graikiškas ir lietuviškas tekstai, A. Smetonos vertimas. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo k-jos leidinys 472.
- Titmonas, A., 1964. Antikos materialisto poema. *Literatūra ir menas*, lapkričio 6 d.

Usener, H. (ed.), 1887. *Epicurea*. Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri.

Valkūnas, L. 1964. Antikos materialistas lietuviškai. *Pergalė* 10: 176–178.

von der Mühl, P. (ed.), 1922. *Epicuri epistulae tres et ratae sententiae a Laertio Diogene servatae, accedit Gnomologium Epicureum Vaticanum*, in usum scholarum edidit P. von der Mühl. Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri.

Zabulis, H., 1977. Epikūro ir Lukrecijaus atomistinės teorijos. In: *Filosofijos istorijos chrestomatija: Antika*, sud. B. Genzelis. Vilnius: Mintis, 289–301.